

جَاطِپَا gatpa [+]: Köy muhtarının ırmak, çeşme sularının yollarını kazmıya gitmiyen kim-selerden aldığı tutu. Çiğilce.

کِپَا kenpe: Bir ot adı. Kençekçe[++] .

پارتو partu: Üste giyilen hırka, pardesü [+++].

پُرتَا pürte: Altın kırıntıları, altın eğentileri.

تاختو taxtu: Eğrilmemiş, ham ipek.

سۆکتی sökti: Kepek. Barsgan dilince.

سۆکتو soku: Sucuk. Karacığer, et, baharat karıştı-rılarak bağırsağa doldurulur, sonra pişirilir, yenir.

کِفتو kıftu: Makas, kırkı. Çiğilce.

کِرتو kirtü: Yemin, and.

کِرتو kirtü: Gerçeklik, doğruluk. Ölmüş bir kimse için: "أَلْکِرتو پیردا ال" ol kirtü yerde ol " denir ki "o, gerçek yerdedir, o-nun üzerine yalan söylemek olmaz" de-mektir. Bundan alınarak "أَلْتَنگَرِگِیا کِرتِندی" ol Tenğrige kirtindi" denir ki "o, Tan-rıya inandı, yalavacı doğruladı" de-mektir.

[+] Bu kelime yazma nüshada جَاطِپَا şeklinde ise de yanlış ol-malıdır; çünkü ayırım, kelimenin " جَاطِپَا gatpa" olmasını gerekli kılar. B. A.

[++] Bu kelime yazma nüshada کِپَا seklindedir. Basma nüshada yanlış çıkmıştır. B. A.

[+++] Bu kelimeyi Brockelmann "bertü" şeklinde yazmış ise de bir kaynak göstermemiş olduğundan bizi inandıramamıştır. Bugün Anadolu'da "elbise" anlamına "pırtı" kelimesi kulla-nılır. Köylüler "pırtı almağa gidiyorum, pırtım eskidi" derler. Şehirlielerde bu kelime yalnız kullanılmayıp "pı-lı pırtı" seklene girmiştir. B. A.

برجاء barça: "Hepsi" anlamına bir kelimedir. "برجاء
كَلْدِي لَازْ barça keldiler = hepsi geldi-
ler". Şu parçada dahi gelmiştir:

قَلْدَجِي قَامِنُكُ يَغَاقُ . بَرَجَا يَلَا أَرُوقُ تَيَاقُ

Koldağıka ming yagak

Barça bile ayruk tayak

"Dilençiye bin ceviz, bunun hepsiyle
beraber ayrıca dayak".

(Dilençi için bin ceviz borcundur; bu-
nun hepsiyle beraber ona-dayanması i-
çin-bir de deynek veririm).

- ترجى terçi: Ücretle çalışan.
- تونچو tunçu: Tıkım, lokma.
- چومچا çömçe: Çömçe, kepçe. Oğuzca.
- چينجى cincü: İnci. Oğuzca ve Kıpçakça. (ح harfi ی
den çevrilmiştir).
- چانچو çançu: Şehriye hamuru açılan oklava.
- سینچو sinçü: Somunla yufka arası bir çeşit ekmek;
pide.
- شانچو şançu: Yukarı Çin yolu üzerinde bir şehir.
Doğrusu, ش گەكىلرەك "Şançu"
dur.
- كامچى kamçı: Kamçı. "قالچ قىمچى kılıç kamçı = içinde
kılıç olan kamçı".
- ات قىمچى atın: Atın, sığırın, devenin erkeklik aygı-
tı, çav. En çok atınkinde kullanılarak
"ات قىمچىسى" at kamçası" denir.
- كەشچى kewçi: Uygur illerine kadar Kaşgaristanda kul-

lanılan hububat ölçüsüdür, on ritl a-
lır. (Bir ritl oniki okkadır).

كَمْغُ: kömgü: Gömü, define, hazine "تَمغاج كَمْغُ" tawgaç
kömgüsi" denir ki "Ad ulusundan kalma
hazine" demektir.

مَنْغُ: mançu: San'at sahibine verilen ücret; başka
ücrete denilmez.

بُكْدُ: bükde: Haçer.

بَلْدُ: baldu: Balta.

تَمْدُ: tamdu: Kuvvetli, alevli ateş; tuturuk. "تَمْدُ
tamduk" dahi denir.

جَكْدِي: ? : "جَكْدِي الْخَبَا" ..... denir ki, kulağın
altında "kafa baltası" denen yer.

سَمْدَا: sanda: Ayağa giyilen sandal. Çiğilce [+].

سِنْدُ: sindu: Sındı, makas. Oğuzca.

كَمْدُ: kamdu: Dört arşın boyunda, bir karış eninde
bir bez parçasıdır ki üzerine Uygur
Hanının mührü basılıp alış verişte pa-
ra yerine kullanılır. Bu bez eskirse
her yedi senede bir yamanır, sonra
yıkılır, yeniden üzerine mühür vurulur.

كَنْدَا: kanda: "Nerede" anlamına bir edattır. "كَنْدَا
kanda erding = nerede idin ?". ن har-

[+] Brockelmann bu kelimeye "canfes" anlamı vererek Arapça-
sındaki كَنْدَلْ kelimesini yanlış bir manaya almış oluyor;
bunu nereden bulduğunu bilmiyorum. اقرب الموارِد in zeylinde
كَنْدَلْ kelimesi için "meste benzer bir ayakkabı" denil-
mektedir. (Bk. اقرب الموارِد, zeyl. 271). Bize kalırsa
bugün de sandal, Türkiyede bir çeşit ayakkabı anlamına
kullanılmakta olduğundan, Brockelmann'dan ziyade اقرب الموارِد
e inanmak istiyoruz. B. A.

fi " قيدا kayda" kelimesinin ي
sinden gevrilmiştir. Asli " قيودا ka-
yuda"dır.

کردو kardü: Zemheri sıralarında su üzerinde yüzen
fındık büyüklüğündeki buz parçaları.
Şu parçada dahi gelmiştir :

قردوئی بخوسقمانك تونغوئی مخوسقمانك
بلمادق ناندك كاسقمانك يكلا زانی سیراز

Kardünü yincü sakınmang
Tuzgunı mançu sézinmang
Bulmaduk nengge sewinmang
Bilgeler anı yerer

"Karduyu inci sanmayın, armağanı ü-
ret sanmayın, bulunmamış nesneye se-
vinmeyin, bilgiler onu yererler".

(Fındık büyüklüğünde donmuş olan buz
parçalarını inci, armağan edilen ye-
meği iş ücreti sanma; bulmadığın şeye
sevirme; çünkü hukemâ bunu beğenmez-
ler).

كندؤ kendü: Kendi, zat, nefis " ال كندؤ آیدی ol ken-
dü aydı = o, kendi söyledi".

كندی kündi: Aşağılık, kötü. Oğuzca. " ال كندی كشی ال
ol kündi kişi ol = o, aşağılık kişi-
dir". Bazı kere bu kelime sözün arka-
sı akla gelmediği sırada, söz yardı-
mı olmak üzere kullanılır.

مندا munda: Burda, burada. " ال مندا آك ol munda

ol = o, buradadır". Şu parçada dahi gelmiştir:

أَمْكَكَ سِرٌّ تَرْغُو يَوْقُ مَسْدًا عَمُو [+]
أَذْكَو لَكْكَ كَرَّ عَذِيبَ أَرْذُنْ حِقْصَارَ

Emgeksizin turgu yok munda tamu

Edhgüldüğü körmedhip ajun çıkar

"Emek çekmeksizin dünyada durmak yoktur ha! Bir iyilik görmeden dünya bitter, gider".

(İnsanın burada zahmetsiz olarak kalması düşüdülemez; kişi hayır görmeden zaman geçer ve ölüm gelir).

مَسْدًا mende: Bende, benim yanımda.

مَسْدُو mandu: Bir çeşit Türk sirkesi. Bu sirke, üzüm şırası bir küpe konarak ekşitmek, sonra üzerine arı şarap dökmek, bundan sonra bir gece bırakmakla elde edilir; bu, sirkelerin en güzelidir.

بَغْرًا bogra: Deve aygırı. "بَغْرَا خَان" Bogra Xan" adı buradan gelmiştir.

بُغْرِي bügri: Eğri, eğri büğrü.

تَتْرُو tetrü: Her şeyin tersine dönmüşü.

[+] Bu beyitteki مَسْدًا kelimesini Brockelmann Arapça metne bakarak "insan" anlamına almış ise de yanılmıştır; çünkü Türkçesinde böyle bir şey olmadığı gibi burada fail istiyen bir de fiil yoktur. Bize kalırsa bu kelime, pekit (te'kit) bildiren bir kelime olacaktır; nitekim bugün Maraşta ve Orta Anadolu'nun bir parçasında "taman" kelimesi pekit edatı olarak kullanılır: "Durmuş bu işi görür taman" derler ki "Durmuş her halde bu işi görür" demektir. Konyada dahi te'kit edatı olarak "Dumayı" kelimesi kullanılır. B. A.

تغرى tugru: Kılıç, bıçak, hançer gibi şeylerin saplarının içlerine geçirdikleri ince demir, paravzana.

تغرى tegre: Daire, çevre, değre. "كُدْهُغْ تَغْرِى كُدْهُغْ kudhuğ tegresi = kuyunun çevresi, kuyu halkası".

جَبْرَا çupra: Eski elbise.

جَغْرِى çagri: Doğan kuşu, çakır. "جَغْرِى بَغْ جَغْرِى Beg" erkek adı olarak kullanılır.

جَغْرِى çıgırı: Çıkrık, felek, çark. "كُوكْ جَغْرِى كُوكْ kök çıgırısı = felek".

جَغْرِى çıgırı: Değirmen, çark, dolap gibi şeylerin çıkrığı; ip çıkrığı ve her türlü makara.

جَغْرِى الْبَا رُقْ مَنِبَا رُقْ رِيْتَارْ
أَفْزَكْ تِيغْزْ اِذْبْ تِلْكَوْ سَا رْ [+]

Çagri alıp arkun münüp arkar yeter
Aklar keyik taygan idhip tilkü tutar
"Doğanı alıp, küheylâna binerek dağ keçisine erişir; geyik avlar, tazıyı salıverip tilkiyi yakalar".

(Eline doğanı alır, küheylân atına binerek dağ keçisine erişir; uzun kulaklı, ince belli köpeklerle, tilkiler avlar).

سَغْرِى sagrı: Deri, her şeyin derisi. Bundan alına-

[+] Bu beyit, iki kelime yukarıda geçmiş olan "جَغْرِى çagri" kelimesine örnek olarak getirilmiş iken, her iki nüshada dahil, buraya konmuş. Biz belirtmek istemedik. B. A.

rak "بِزْغَرِي" yer sığırsı" denir ki "yer yüzü, yer yaygısı" demektir. "كِيْ سَغْرِي يُوْز" kişi sığırsı yüz = insanın sığırsı yüzüdür". Çünkü yüz, sıcakla, soğukla karşılaştığı için daha katı, daha sert olur.

سِغْرَا sığra: İki dağ arasındaki geniş dere. Oğuzca.

سُورِي sūwri: Kılıç, mızrak, şandan, şiş gibi küçük eşyadan ucu sivri olan herhangi bir nesne.

سُكْرُو sokru: "أَفْكَا سُكْرُو كَرْدِم" ewge sokru girdim = izin almadan eve gizlice girdim".

كُسْرِي kūsri: Kaburga kemikleri.

كُورَا küwre: Hayvan ölerек içerisindeki nesnelер gürüdükten, eti kemikler üzerinde kurduktan sonraki kalıbı.

كُورَا kekre: Develerin yediğı acı bir ot.

بَنْزِي banzi: Bağ bozulduktan sonra, asmaların üzerindeki üzüm kalıntıları, neferneme. Kençek dilince.

سُنْزِي sunzi: Fire soyundan bir hayvandır. Bunun "bit" olduğunu sanıyorum.

جَورُو çawju: Dalı, budağı, meyvası kırmızı bir ağaç olup, dağlarda biter, meyvası acıdır. Kadınların parmağı -kırmızılıkta- buna benzetilir.

كَنْزِي kenzi: Kırmızı, sarı, yeşil gibi bir takım renkleri bulunan bir Çin kumaş.

بخشو buxsi: Bir yemek adıdır. Bu yemek şöyle yapılır: Buğday pişirilerek içerisine badem taneleri atılır, üzerine bal ve süt ile pişmiş bulamaç dökülür; ekşitildikten sonra buğdayları yenir, suyu içilir.

توخی Toxsi: Kuyas'ta bulunan bir Türk boyunun adı. "توخی چگل" Toxsi Çigil" dahi denir.

تپسی tewsi: Tepsi, sofrası.

تۇمسا tümse: Minber. Arguca, Öz Türkçe değildir[+].

خافسی xafsi: Hokka.

تۇتشی tutşı: Yakın, komşu. "أناك يري ميك بركا تۇتشی ال" anıng yeri mening yerge tutşı ol = onun yeri, benim yerime yakındır". Burada ش ile ج harfi birbirine yaklaşmıştır; "تۇتشی" dahi denir.

تۇتاشی tutaşı: Yukarıdaki kelime gibi "yakın komşu" ve "her zaman" anlamındadır. "مەن سىڭا تۇتاشى بارىمەن" men sang'a tutaşı barırmen = ben her zaman, daima size varırım".

چاخשו çaxşu: "Filiz herç" denilen bir ottur; göz ağrısı için kullanılır; öz Türkçe değildir.

قارشى qarşı: Hakan sarayı.

قارشى qarşı: Karşı, zıd. "تۈن كۈنۈك قارشىسى ال" tün kününg qarşısı ol = gece gündüzün qarşısıdır".

[+] Bugün Türkiye'de yüksekçe yerlere "tümsek" denmekte olduğuna bakılırsa, bu kelimenin öz Türkçe olduğuna şüphe kalmaz. B.A.

قَرَشِي karşı: İki Bey arasındaki uyumsuzluk. "أَلْبَكْ
أَيْكَرُ لَا قَرَشِيَّالْ" ol Beg anıñ birle kar-
şılı ol = o Bey öteki ile uyuşmamıştır".

قَشْبِي kawşı: "قَشْبِي قَاشْ" kawşı kaş = ince, çatik
kaş".

بَتْغَا batga: Üzerinde külah yapmak için yün ve ke-
çe kesilen tahta.

تَزْغُو tuzgu: Yoldan geçen hısımlara veya tanıdıkla-
ra armağan olarak çıkardıkları yemek.

تَمْغَا tamga: Hakanın ve başkalarının damgası.

تَمْغَا tamga: Denize, göle veya dereye dökülen su-
yun bir kolu. Gemilerin demir atıkları
iskele veya limana da "tamga" de-
nir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

تَمْغَا سُوْ سَرَا جَبْتِ تَاغِغِ اَنَا ز
أَرْجُ لَرِي تَمْغَا اَنْبُرُ كُنْ يَسْتَا ز

Tamga suvı taşra çıkıp tağığ öter

Artuqları tegre öñüp tizgin yeter

"Bu suyun kolu dışarıya çıkarak dağı
geçer; çevresinde at dizgini gibi sı-
ra sıra ardıç yetişir".

جُفْغَا çufga: Çabuk gitmek isteyen bir postacının,
yoldan alıp başkasını buluncıya değin
binip gittiği at.

جُفْغَا çufga: Kılavuz, başbuğ. Kıpçak ve Oğuz dille-
rinde. Şu savda dahi gelmiştir: "قَلْبُ
كَلَانُ جُفْغَا سِزْ بِلَانُ" kalın kolan çufgasız bol-
mas = kolan sürdüsü kılavuzsuz olmaz".

Bu sav, başkasına uymanın hayırlı olacağı bir işte kendisinin dahi uyması emrolunan kişiye söylenir.

سَرْعُوُ sorgu: Kan alacak şişe, kan alanların aygıtı.
سَالِغًا salga: "سَالِغًا أَتَ" salga at = gem almaz, başı sert at".

قَبَا kapa: Büyük kapı, kale kapısı.

قَدَّغُوُ kadhu: Kaygı, tasa.

قُدَّغُوُ kudgu: Sinek, karasinek.

قَرَا وَبَرِينِ" karga: Karga. Şu savda dahi gelmiştir: "قَرَا وَبَرِينِ"
كَمْ يَلْبِزُ كَيْفَ الْأَسْرِ كَمْ تَبَارُ

kim bilir, kişi aların kim tapar = karganın yaşlısını kim bilir ? İnsanın içindekini kim anlar, kim sezer?". Şu beyitte dahi gelmiştir :

قَرَا عَلَى بِلَا مَنِكُنِ الْأَرْضُ سَفَا
لَقِي نَسِبَ رُزُقِ نَبَا مَنَكَا بَقَا [+]

Karga kalı bilse mungün ol buz sukar

Awçı yaşıp tuzak taba menğge bakar

"Karga başına gelecek sıkıntıyı bilse gagasıyla buzu deler; halbuki avcı saklandığında, karga, tuzaktaki yeme bakar".

(Karga, kendisine gelecek olan sıkıntıyı ve açlığı bilse buzu deler; hal-

[+] Yazma nüshada bu kelime "قَارُ" yakar" şeklindedir. Bu şekli daha uygun buluyorum; çünkü, manaya yarağan budur; o vakit mana şöyle olur: "Halbuki avcı gizlenir, karga başına gelecek belayı bilmeden tuzaktaki dâneye yaklar". B. A.

Bu sav, başkasına uymanın hayırlı olacağı bir işte kendisinin dahi uyması emrolunan kişiye söylenir.

سَرْعُوُ sorgu: Kan alacak şişe, kan alanların aygıtı.
سَالِغًا salga: "سَالِغًا أَتَ" salga at = gem almaz, başı sert at".

قَبَا kapga: Büyük kapı, kale kapısı.

قَدَّغُوُ kadhgu: Kaygı, tasa.

قُدَّغُوُ kudgu: Sinek, karasinek.

قَرَا قَرِيْنٌ karga: Karga. Şu savda dahi gelmiştir: "قَرَا قَرِيْنٌ كَمْ يَلِيْزُ كَيْفَ الْاِسْرَامِ تَبَا ز

kim bilir, kişi alasin kim tapar = karganın yaşlısını kim bilir ? İnsanın içindekini kim anlar, kim sezer?". Şu beyitte dahi gelmiştir :

قَرَا قَرِيْنٌ يَلِيْزُ كَيْفَ الْاِسْرَامِ تَبَا ز
[+] لَيْلِيْ نَسِبُ رُزُقِ تَبَا مَتَكَا بَقَا رُ

Karga kalı bilse mungün ol buz sukar
Awçı yaşıp tuzak taba menğge bakar

"Karga başına gelecek sıkıntıyı bilse gagasıyla buzu deler; halbuki avcı saklandığında, karga, tuzaktaki yeme bakar".

(Karga, kendisine gelecek olan sıkıntıyı ve açlığı bilse buzu deler; hal-

[+] Yazma nüshada bu kelime "قَرَا" yakar" şeklindedir. Bu şekli daha uygun buluyorum; çünkü, manaya yarağan budur; o vakit mana şöyle olur: "Halbuki avcı gizlenir, karga başına gelecek belayı bilmeden tuzaktaki dâneye yaklaşır". B. A.

برقي burki: "برقي نالک" burki neng = kırışik nesne
(ekşi yüzlü adamların suratı gibi).

ترقا tarka: Koruk. "تارقا talka" dahi denir.

ترقو turku: İpek. Şu savda dahi gelmiştir: "تشفاح
تارغو خانك ترغو سوكيم. تارغو مذبذب ساس

Xanning turkusı telim, tenglemedhip
biçmas = Çin Hakanının ipeği çoktur,
fakat denklemeden biçmez". Bu sav, her
işte israfı terketmekle, tutumlu ol-
makla emrolunan kişi için söylenir.

تارقا talka: Koruk. (ل, ر dan çevrilmiştir)

تارغو talku: Eğrilmiş, bükülmüş nesne. Bu sözden
alınarak "تارغو ئيشغ" talku yığıg" denir
ki "bükülmüş ip" demektir.

چانقا çanka: Bir çeşit tuzak.

قشقى katkı: "قشقى كىشى" katkı kişi = kimseye boyun
eğmeyen kişi, katı adam".

قشقى kutkı: "قشقى از" kutkı er = alçak gönüllü, yum-
şak huylu kişi".

برکا berke: Hırsız döğülen, eşek sürülen kamçı ve-
ya deynek.

برکا bürge: Pire. Bir yerde duranıyan zevzek, taş-
kın kimseye "برکا كىشى" bürge kişi" de-
nir.

بیرگو bėrgü: Borç. "ایک منکا بیرات بیرگو سوز" anıg manğa
bir at bėrgüsü bar = onun bana bir at
borcu, vereceği var".

بیلگو belgü: Belgü, im, nişan, alâmet. "قش بیلگو سوز بیلک"

kut belgüsi bilig" savında dahi gelmiştir, "devlet alâmeti bilgidir" demektir.

بیلگە bilge: Hakîm.

بیلگە bilge: Bilgin, âlim.

بیلگە bilge: Akıllı. Şu beyitte dahi gelmiştir :

بیلگە آرک اۆزگرتیب سوزن ایشیت
آرد دینی اگر بین ایشا سورا

Bilge eriğ edhü tutup sözün işit

Erdhemini öğreniben işka sura

"Bilgin kimseyi hoş tutup sözünü dinle, faziletini öğren, öğrendiğini işte kullan".

(Bilgin, akıllı, hikmet sahibi kimse- nin sözünü dinle, onda olan edep ve fazileti öğren, öğrendiğinle amel et!).

Bu kelime ile erkeklere ad verilerek "بیلگە Beg" denir. Uygur Hanına "كۆل بیلگە خان" Köl Bilge Han" adı verilir, "aklı göl gibi" demektir; burada çokluğu göstermek için su irkilen yere benzetilmiştir. Ve yine akıllı kişiye "بیلگە بۈگۈ bilge" denir [+].

بۈگۈ tērgü: Sofra üzerindeki geçitli yemek; sıra, dizi.

[+] Bu kelimeyi Brockelmann "bükü" şeklinde yazmışsa da "Uygur endekesi"nde "bügü" yazılmış olduğundan biz de "Uygur endekesi"ndeki yazılışı alarak B. A.

تَرْكِي t̄ergi: Sofra. Şu savda dahi gelmiştir :

" تِلْز تَرْكِي كَانَكِير " tılın t̄ergige te-
gir = dil ile sofraya erişilir". (i-
yi sözlē insan nimete erişir). Bu
sav, faziletini sözleriyle bildirmek-
le emrolunan kişi için söylenir; ni-
tekim Arapçada الْمَرْءُ مَخْبُوتٌ حَتَّى لِسَانِهِ denil-
miştir, "kişi dilinin altında gizli-
dir" demektir.

تَرْكِي tezgi: تَرْكِي بَدِي tezgi boldı = düşman gelme-
si yüzünden halk arasında ürküntü ol-
du".

تِلْكَ tilkü: Tilki. Kinâye olarak kız çocuklarına
söylenir. Bir kadın doğurduğu zaman
ebeden " تِلْكَ مَوْتَعْدِي أَزُوبَرِيُو " tilkü m̄
togdı azu böri m̄ ?" diye sorarlar;
"tilki mi doğdu, yoksa kurt mu?" de-
mektir. Bununla "kız mı doğdu yoksa
oğlan mı ?" demek isterler. Kıza, al-
dattığı ve yaltaklandığı için "tilki"
denir; erkeğe yigittliği dolayısıyla
"kurt" derler.

تِلْكَ tilge: بِيْر تِلْكَ اَتْ bir tilge et = bir dilim
et". Uzunlamasına kesilen her şey i-
çin de böyle denir. Uzunlamasına ay-
rılmış olan yere de " بِيْر تِلْكَ اَتْ " bir til-
ge yer" denir.

تَرْكِي çeçge: Çulha tarağı.

چۆركۈ: "چۆركۈ بارمۇ" چۆركۈ bar mu" denir ki çocuğa "çişin var mı?" demektir.

بۆتكۈ: Kaka, büyük aptes. Bu kelime ancak küçük çocuklara "بۆتكۈ بارمۇ" bütkü bar mı" denildiği zaman kullanılır, "kakan var mı?" demektir.

چىلگۈ: "چىلگۈ ات = al at".

سىرکە: Sirke.

سىرکە: Başta türeyen bit yumurtası, sirke.

كەتكى: "كەتكى ات = sırtı dar, yanları geniş at".

كۈتكى: Toprak yığını, tepecik.

كەدھۈ: Ne olursa olsun giyilecek nesne.

كۈلگۈ: Gülüş, gülme. Kalbin durmasına da (şek-tei kalb'e), "küllü" denir. "كۈلگۈ باردى" er külgü bardı" denir ki "adamı sekte yakaladı" demektir. Bazı kere bunun için "كۈلگۈ" kültü" dahi denir.

كەركى: Keser, dülger keseri.

كۆركە: Ağaçtan yapılmış tabak. Kençekçe.

بۇتلۇ: Yavaş, devenin burnuna geçirilen burunsalık.

بىرلە: Bile, birlikte, ile. "بىرلە بىرلە" ol mening birle érđi = o, benim ile birlikte idi". Bazı kere بىرلە harfi, yegnilik için atılır ve "بىلە bile" denir.

بىبلى: Karabiber, dârifülfül.

تۇبلۇ: Mezar. Bir insana ilenildiği zaman

"تَبْلُوكَا تَلْ" tabluka tol" [+] denir ki
"mezara gir" demektir.

تَقْبَلُ toklı: Altı aylık kuzu, toklu.

جَفَلِي gafli: Şâhin.

جَعْلَا Çagla: Uçta, sınırda bir yayla adı.

شَعْلُو şuglu: Tilki üzümü.

بِحْمَا biçma: "بِحْمَا بِيحْمَا" biçma yorınğa = biçme yonca".

Sonunda م ve ا ile biten ve meful manasını anlatan kelimeler mastarlıktan çıkarak doğrudan doğruya isim olur. Onun için bunları yazıyorum.

تُتْمَا tutma: Sandık.

تُرْمَا turma: Turp. Havuca "سِرْتُو تُرْمَا" sarı turma" denir, "sarı turp" demektir. Argular havuca "گِزْرِی" gizri" derler. Bunu, Farsçanın "گِزَر" gezer" sözünden almışlardır, bu da "havaç" demektir. Yalnız, kelimedeki ك harfi, biraz gevşetilmişdir. Oğuzlar buna "كُتْر" keğür" derler. Bunlar da Farslardan almışlardır.

Oğuzlar, Farslarla birlikte düğüp kalkmaya başlayınca bir takım Türkçe kelimeleri unutmuşlar, onun ye-

[+] "تَبْلُوكَا تَلْ" tabluka tol" sözünün karşılığında, asıl metinde لِمَتَلِي الْقَبْرِیْ denilmiş ise de doğru değildir; yukarıdaki Türkçe sözün anlamı yeni Türkçemizle "mezara gir, dol" demektir. Halbuki لِمَتَلِي الْقَبْرِیْ sözünün Türkçesi "onunla mezar dolsun" demektir. Biz, ilk anlamı aldık, çünkü doğrusu budur. B. A.

rine Farsça kullanır olmuşlar. Nitekim, Oğuzlar kovaya "اَفْتَبِي aftabi" derler. Farsçada "اَفْتَابَة aftâbe" denir; ve nitekim gerdanlık için "قَلِيدَه" kılıde" derler. Bunun Arapçası قَلَادَه dir. Öbür Türkler, kovaya "كُمُغَانْ kumgan", gerdanlığa "بَكَنْ bakan" derler. Bilinmelidir ki, Oğuzların dili incedir, Türklerin, birisi asıl ve kök, öbürüsü takıntı olmak üzere çift olarak kullandıkları her bir ismin ve fiilin Oğuzlar "takıntı" olanını kullanırlar. Halbuki, öbür Türkler, bunu tek olarak söylemezler. Söz gelimi : Türkler bir şeyi bir şeye kattıkları zaman "قَوَّ قَرْدِي kattı kardı" derler. Burada kök olan "قَرْدِي kattı"dır. "قَرْدِي kardı" kelimesi takıntıdır. Oğuzlar, bir şeyi bir şeyle karıştırdıkları zaman "قَرْدِي kardı" deyip, asıl olanı bırakırlar.

Yine böyle, Türkler "اَدْكُوْ يَشْلَاقْ" edhgü yawlak" derler, "iyi kötü" demektir. "اَدْكُوْ edhgü" iyi, "يَشْلَاقْ yawlak" yavuz, kötü anlamınadır. Bu ikisini birlikte kullanırlar. Tek olarak birisini kullanmazlar. Oğuzlar ise bunları tek, yalnız olarak kullanır-

lar.

تَزْمَا tizme: Şalvarın uçkurluğu, torbanın ağız ba-
ğ ı ve buna benzer nesnel er. Bunlar, uç-
kurluk gibi yapılarak ip geçirilerek
bağlandığı için böyle denilmiştir.

تَغْمَا tegme: Her bir adam " يَا تَغْمِي تَزْمَا ، يَا تَغْمِي تَزْمَا "
tegme kişi öz bolmas, yat yağuk tüz bol-
mas = değme kişi kendin gibi olmaz, yat
hısımla bir olmaz". (Her adam, kendin
gibi olmaz, ona gizli şeylerini söyleye-
sin, güvenesin; yabancı ile akraba da-
hi bir değildir.

تُغْمَا tügme: Dügme. Gömlek, hırka, kaftan gibi şey-
lerin düğmesi.

تِكْمَا tikme: " تِكْمَا نَانْتِ tikme neng = dikilmiş nesne".

جَلْمَا çalma: Kerme, kemre. Koyun ağıllarında ya da,
deve ahırlarında toplanıp kesilerek kı-
şın yakmak için kurutulmuş kesek.

سَتْمَا satma: Kulbe, kulübe. Bu, bağ bekçisinin gece-
leri barınmak için ağaç üzerinde yaptı-
ğı çardaktır.

سُزْمَا süzme: "Keş"dedikleri yağsız kuru peynir, ay-
ran süzmesi.

قَتْمَا katma: " قَتْمَا يُوغَا katma yuga = ufalanmış ek-
mek"tir, yağda pişirilir.

قَرْمَا karma: Yağma. " نَانْتِ قَرْمَا لَادِي neng karmaladı =
bir şeyi yağma etti".

قَرْمَانِقْ kırma: Herhangi söbü (mahrut) bir şey. " قَرْمَانِقْ "

kırma topık = söbü topaq".

کسما kesme: Enli ok temreni.

کسما kesme: Perçem. Şu parçada dahi gelmiştir :

تُلايلا بَسْتِمِزْ نَكْمَا يَنْكُو بَسْتِمِزْ
کسما ارز کسْتِمِزْ مَنکَلُو ارز مَنجِمِزْ

Tünle bile bastımız

Tegme yangak pustımız

Kesmelerin kestimiz

Minglak erin bıçtımız

"Geceleyin bastık, her yandan pusu kurduk, perçemlerini kestik, Minglak adamlarını bıçtık".

(Biz onlara gece baskını yaptık. Atlarının perçemlerini bile kestik. Minglak adamlarını öldürdük). "Minglak" bir yer adıdır.

کجني begni: Buğday, darı, arpa gibi şeylerden yapılan içki.

بَغْنَا bagna: Merdiven basamağı.

تَغْنَا tagna: "تَغْنَا يَشَا tagna yawa [+] = kasnı ağacının püsesi olup yoğurtla karıştırılır, tutmaca katılır; bir devadır; tutmaca renk verir".

تَكْمَا tekne: Tekne.

[+] Gerek başma ve gerek yazma nüshalarda bu kelimenin karşılığında: ...فَغْنَا يَشَا وَهُوَ الَّذِي يُزَجُّ الخ denilmektedir. Bizi بَغْنَا kelimesi çok uğraştırdı. Bay Kılıslı, hiç bir anlam vermeden geçmiş. Bay Atıf, gelışı güzel bir mana vermiş. Bir çok araştırmalardan sonra kelimenin بَغْنَا olduğunu öğrendik, ve o yolda mana verdik. Üç kelime aşağıdaki "تَغْنَا يَشَا" kelimesi de bununla ilgilidir. B. A.

گرنی gurnı: Türk hekimlerinin yaptıkları sürgünlük ilâcı.

چگنا çigne: Mala; çiftçilerin "sürgü" dedikleri aygıt. Yağma dilince.

خسنى xasnı: Çocukları semirtmek için, bir kese içerisine konularak ağızlarına verilen bir devadır, Hindistandan gelir.

قشنى koşnı: Komşu. Oğuzlar ن harfini ش harfinden önce söyliyerek "قشنى" konşnı" derler. İkisi de kurala uygundur, güzeldir.

+
+

HER HAREKESİYLE فَعْلَانُ

فَعْلَانُ AYRIMI

تربن turbun: Araştırma, ölçme "أَبْنُ تَرْبِنَا" anıñ ewin turbınla = onun evi nerede ise araştır".

تربن Tarbin: Türklerden bir bölük halktır ki, kendilerinden bir büyüğün buyruğu altında bulunurlar.

تارتین tartın: Yiyecek, başka bir yerden getirilen zahire.

تاشتین taştın: "أَرْتَشْتَيْنِ بَرْدِي" er taştın bardı = adam dışarı gitti".

چيگنان çikten: Eger örtüsü.

كفتان kaftan: Kaftan.

برجان Barçan: Bir yer adı.

تاپچان tapçan: Üç ayaklı sofra biçiminde bir nesne

olup el erişemiyen üzüm salkımlarını kesmek için üzerine çakılır.

جُرْجَانْ Çurçan: Çin yolu üzerinde, müslüman sınırlarından biri.

بَرْخَانْ Barxan: Aşağı Çinin adıdır. O, Kaşgar yakınında bulunan bir dağın tepesindeki kaledir, aşağısında altın mädenleri bulunur.

بُرْخَانْ burxan: Put. Heykele dahi "بَدْرُ بَرْخَانْ" bedhez burxan" denir.

تَرْخَانْ Tarxan: İslâmlıktan evvel verilmiş olan bir adıdır; "Bey" demektir. Arguca.

چَندَانْ çından: Kokulu bir ağaç, sandal ağacı. "چَندَانَاتْ" çından at = gül renkli at, kula renkli at".

تَؤْرَانْ tawran: Şalvar uçkuru, sapan kolu yapmak için bir araya getirilerek örülmüş olan iplikler.

سَبْرَانْ Sepren: Oğuz şehirlerinden birinin adıdır. Halk "صَبْرَانْ" sapran" der. Halbuki, Türk dilinde ص harfinin yeri yoktur.

سُيْرَانْ suyran [+]: Minare ve minareye benzer şeyler gibi uzun olan her nesne. Oğuzca.

تُؤْغْسِينْ töğsin: Dört köşeli olarak düğümlenen bir çe-

[+] Bu kelime yazma nüshada gördüğümüz şekildedir. Brockelmann basma nüshaya bakarak yanılmıştır.

Kelime, basma nüshada سَبْرَانْ şeklinde çıkmış ise de, yazma nüshada سُيْرَانْ imlâsındadır. Brockelmann "سَبْرَانْ subran" diye yazmış ise de biz bu şekli kabul etmedik. Çünkü, kaynak gösterilmemiş. Biz, yazma nüshadaki şekli aldık. B. A.

gıt düğüm. Şu parçada dahi gelmiştir:

تَكَا جَاكْ اَكْلَدِي بَقْتَلِبْ بَكْلَدِي
تَكْسِينْ كُونْ تَكْلَدِي يَرْغَالِمَاتْ يَرْكُشُورْ

Tegme çeçek öküldi

Bukuklanıp büküldi

Tügsin tügün tügüldi

Yargalımat yörkeşür

"Her bir çiçek yığıldı, tomurcuklanıp büküldü, dört köşeli düğüm düğüldü, yarılarak birbirine girer".

(Çiçekler toplandı, sanki tomurcuklar köşeli düğümler gibi birbirine sarılmış, açılmak üzere bulunuyor).

تَكْسِينْ tüksin: Halktan olup Handan üç kat aşağı bulunan kişi.

تَقْسُونْ toksun: Doksan. Aslı "تَقْوَرْ أَوْنْ" tokuz on"dur, "dokuz kere on" demektir, iki kelime birleştirilmiştir.

تَخْسِينْ Saksın: Bulgarlara yakın bir şehirdir. Bu, (Suvar)dır.

تَكْسُونْ seksün: Seksen. Aslı "تَكْسِرْ أَوْنْ" sekiz on"dur, "sekiz kere on" demektir; iki kelime birleştirilmiştir.

كَبْسُونْ köpsün: Şilte, minder.

كَبْسَانْ kimsen: Başlıkları ve kavukları süslemek için kullanılan altın kırıntıları.

كِرْشَانْ kirşen: Üstübeğ.

كُكْشِينْ kökşin: "كُكْشِينْ نَانْتْ" kökşin neng = gök renkte

olan her şey".

بَرَّحَانُ bargan: Mersin ağacının yemişi.

بَشَّغَانُ başgan: Elli ritıldan yüz ritla kadar olan büyük balık; ulusun büyüğü buna benzetilerek "بُدُّنْ بَشَّغَانِي" budun başganı" denir ki "ulusun başı" demektir.

تَتُّغُونُ tutgun: Tutulan, yakalanan; tutsak.

تَدَّغُونُ tadgun: Fırat ve Fırata benzer dere. Bu kelime akan ırmaklar için ad olan "أَكْرُ" öküz" kelimesi yerindedir.

تَلْغَانُ talgan: "تَلْغَانُ أَيْلِكُ" talgan ig = sar'a, tutarık" [+].

سِغْغَانُ sıgğan: Fare, sığan. Şu savda dahi gelmiştir: "أَلْبَاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ" öldeği sıgğan muş taşakı kaşır = ölecek sığan kedi taşakı kaşır". Bu söz, Arapçadaki الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ sözü gibidir. Bu sav, ölümle bir şey yüzünden olacak kimsenin, o şey etrafında dolıştığı zaman söylenir.

سِغْغَانُ يَلِي سıgğan yılı: Türklerin tanınmış olan oniki yıllık devresinden bir yılın adı.

سَرَّغَانُ sargan: Çorak yerlerde biten bir ot. Bu otun bittiği yere "سَرَّغَانُ يَلِي" sargan yer" denir. Kamışı kurutan tepeye de "سَرَّغَانُ"

[*] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "sar'a, tutarık" anlamına geldiği gösterilen bu kelime, her iki nüshada da "تَلْغَانُ" şeklinde yazılmıştır. İkinci parçasında nokta ve hareke yoktur. Biz bunu "أَيْلِكُ" şeklinde aldık; çünkü "sar'a" bir çeşit hastalıktır. B. A.

قېش sargan kamış" denir.

قازغان kazgan: "قازغان يېز" kazgan yer = içerisinde yarlar, bataklıklar, çatlaklıklar bulunan yer". Şu savda dahi gelmiştir: «قۇش يۇزى سەزغان، يىغاج يۇزى ارغان. يېزى قازغان» قۇش يۇزى سەزغان، بۇن يۇزى بىر سەزغان، يىغاچ يۇزى ازغان، yer يۇزى kazgan, budun يۇزى Baragan = kuşların kötüsü saksagan, ağaçların kötüsü kuşburnu (yaban gülü), yerin kötüsü bataklıkli olan yer, halkın kötüsü de Barsaganlılardır". Ağaçların en kötüsüne "ارغان azgan" denir; gül gibi sarı, beyaz çiçekleri olan bir ağaçtır; küpe gibi kırmızı meyvaları olur. Bizim taraflarda bağ kenarlarına dikerler; çünkü bu ağaç odun olmağa yaramaz; yandığı zaman çatlar, elbiseyi ve evdeki eşyayı yakar. Yerin en kötüsü de kendisinde yarlar ve bataklıklar bulunan yerdir, çünkü böyle yerler çadır kurmağa, ekin ekmeğe yaramaz. İnsanların en kötüsü de Barsaganlılardır; çünkü onların huyu kötüdür, pinti kişilerdir.

قوزغون kuzgun: Kuzgun. Şu savda dahi gelmiştir: «بۆرىنىڭ ارغونق قوزغونك يىغاج باشىدا» بۆرىنىڭ ارغونق قوزغونك يىغاج باشىدا = kurortak, kuzgununğ yىغاچ باشىدا = kur-

dunki ortak, kuzgununki ağaç başında",
(kuzgun, kurdun avladığı şeyle ortak
olur, fakat kendi avladığı şey ağacın
başında durur). Bu, Arabın **بَرِيضُ الْجَمْرَةِ**
وَرَبِّهِ وَسَطًا sözü gibidir.

قُشْغُونٌ kuşgun: Hayvanların yediği taze kamış.

قُشْعُونٌ kuşgun: Başka bir söylenişi de "اَشْعُونٌ" usgun"
dur, "ekşi bir çeşit ot" anlamına ge-
lir.

قُمْغَانٌ kumgan: İbrik, güğüm, gülsuyu şişesi.

مُنْغَانٌ mungan: "مُنْغَانٌ كَيْشِي" mungan kişi = geveze, boş-
boğaz adam".

بَرْقِنٌ barkın: "بَرْقِنٌ كَيْشِي" barkın kişi = kendisini,
yolundan hiç bir şeyin alıkoyamadığı
yolcu".

تُرْكَونٌ turkun: "تُرْكَونٌ سَوْفٌ" turkun suw = durgun su".

تَلْقَانٌ talkan: Kavut. Şu beyitte dahi gelmiştir :

أَغْلُمُ أَكْتُ الْعِلْمُ بِلَيْكُ سِرْكَ كَاتَرُ
تَلْقَانُ كَيْنُكُ بِلَيْسَا أَنْكَرُ كَيْسَرُ قَاتَرُ

Oglum öğüt algıl bilgisizliğ kiter
Talkan kiminğ bolsa anğar pekmes katar
"Oğlum, öğüt al! Bilgisizliği gider;
kimin kavutu varsa ona pekmez katar".
(Ey oğul! öğüt al, kendinden sefahati
def'et! kavutu olan bir kimse onu pek-
meze katar; akli olan kimse öğüt ka-
bul eder).

جَلْقَنَ çalkan: Yaranın bir yerden başka bir yere yürümesidir. Ayacağı şişen bir adamın kaskıklarında şişlik belirmesi gibi.

كَلْمَان kalkan: Kalkan. Türk ve Oğuz dillerinin birinde. Şu parçada dahi gelmiştir :

قَلْقَنُ سَنَكُورُ جُمُشَلِمُ   قَتْرِبَا يَغُ كَشَلِمُ
قَتْنِي يَغِي يُغْلَسُونُ   قَتْبُ يَنَا يُمُشَلِمُ

Kıkırıp atığ kengelim

Kalkan süngün çumşalım

Kaynap yana yumşalım

Katğı yağı yuwılsun

"Bağırarak atı sürelim, kalkanla, süngü ile vuruşalım, kaynayarak yumuşalım, katı duşman yumşasın".

(Biz onların üzerine bağırarak, haykırarak saldırırız; süngüyle, kalkanla vuruşuruz; duşmanla buluşunca şiddetleniriz, sonra barışmak isterlerse dururuz, katı duşman yumşasıya kadar).

تَرْكِن terken: Vilâyet üzerine vali olan kimseye karşı Hakanlıların aytasıdır; "kendisine itaat edilen" demektir. Hanlık makamında oturmayanlara bu söz söylenmez.

تَرْكِن terkin: " **تَرْكِنُ كَل** terkin kel = çabuk gel". Aslı " **تَرْك** terk"dir, bu da "çabukluk" demektir.

تَرْكُون türkün: Oymakların, hısımların toplandığı yer, ana baba evi. " **قَرْنَا تَرْكُونَا كَلْدِي**

kız türkünige keldi = kız babası evi-
ne geldi". Şu parçada dahi gelmiştir:

كلسا ايتلكت تر كيم
يذلقى سركيم
امدى جرك جركشور

Kelse abang terkenim

Etilgemet türkünim

Yadhılmağay terkinim

Emdi çeriğ gergeşür

"Eğer Hakanım gelirse oymağın hali i-
yi olur, topluluğu dağılmaz, imdi harp
safları düzelmiştir"[+].

(Hakan yardıma gelirse işimiz iyi o-
lur, oymağın evleri yıkılmaz, harp

[+] Bu parça, Cilt II, 165 te dahi geçmekte ise de bir kaç yerin-
de değişiklik vardır; olduğu gibi yazıyoruz:

كلسا ايتلكت تر كيم
يذلقى سركيم
امدى جرك جركشور

Buradaki "ايتلكت itilgemet" ve üçüncü mısradaki "tür-
künüm" kelimeleri ile "ذلقى tarılmağay" kelimesi C.I, 368
deki parçanın kelimelerinin aynı değildir. Bize kalırsa
ilk parça daha doğru olmalıdır; çünkü ilk parçada "ايتلكت
etilgemet" şeklinde gelmiş olan kelime, ikinci yazılıştta
"ايتلكت itilgemet" şeklinde gelmiştir. Bunun doğrusu "ايتلكت
etilgemet" olacaktır; nitekim Dv.I, 139, 16 da gelen "ايتلكت
mening işim edhgülügün etilgen ol" sözündeki
"ايتلكت etilgen" kelimesi buna tanıktır.

"ذلقى tarılmağay" kelimesi ilk parçada "ذلقى" şek-
linindedir. Bu iki kelimenin anlamları aşağı yukarı birbiri-
ne yakındır.

Asıl büyük yanlışlık C.II, 165 te geçen parçanın
üçüncü mısraında gelen "تر كيم türkünüm" kelimesindedir;
çünkü ikinci mısra dahi "تر كيم" kelimesiyle bitmektedir.
C.I, 368, 16 daki üçüncü mısra da bu kelime "تر كيم terkinim"
şeklinde geçmektedir, doğrusu da budur; çünkü Dv. I, 369,
5 te "تر كين terkin = toplanmış olan her şey" anlamına geç-
mektedir. B. A.

safları düzölmüştür. Ey Hakanım bana yetiş!).

ترکین terkin: "ترکین سوّف" terkin suw = birikmiş su".

ترکین terkin: "ترکین سو" terkin sü = toplanmış, birikmiş asker".

ترکین terkin: Toplu olan, toplanmış olan her şey.

ترکین Terken: Şaş şehrinin adıdır. أبو بکر الصّامی الشّاشی bu şehirdendir. Asıl adı "ناش کند" Taş-kend'dir, "Taş Şehri" demektir.

تیشکن tüşkün: Dikenli kitre ağaççığı.

جنگان çetgen: Gem diğini.

جمنان çüngen: Çimenlik, ayrıkotu.

جیغین çiwgin: "جیغین ایش" çiwgin aş = doyurucu, yağlı aş". Hayvanları semirten bir ota da "جیغین ایش" çiwgin ot" denir.

سیتگن Sitgün: Oğuz şehirlerinden birisi.

سüzگن süzgün: Rengi kara, dikenli bir dağ ağacıdır.

کیرکین kirkin [+]: Boğranın, devenin kızgın zamanıdır. "بوغرا کیرکینی کړدی" boğra kirkini kirdi" denir ki "devenin kızışma zamanı girdi" demektir.

کەشین kewgin: "کەشین ایش" kewgin aş = doyurmayan aş". Bu "جیغین çiwgin" in zıddıdır. Do-yurmayan ota da böyle denir.

کەلگن kelgin: Arapçada مَدّ denilen, büyük ırmakların veya denizlerin taşar gibi kabarması. Bu, sele benzer.

[+] Bugün bu kelime Anadolunun cenubi şarki taraflarında "gil gil" şeklinde kullanılmaktadır. E. A.

- لنگن: limgen: Sarı erik.
- بکلان: baklan: "بکلان قوزی" baklan kuzu = taze ve se-
miz kuzu".
- بگلان: Baglen: Erkek adlarından.
- بغلان: Çuglan: Karluk büyüklerinin adlarından.
- سگلین: süglin: Sülün kuşu.
- سؤلین: söwlin: Sülün kuşu.
- بتمان: batman: Batman "بیر بتمان ات" bir batman et".
- چشمین: çukmın: Kurabiye biçiminde yapılan bir ekmek-
tir; çömlekte su buğusunda pişirilir.
Bu, sinirmesi en kolay ekmektir.
- سکمان: Sökmen: Yiğitlere verilen bir san'dır; "savaş-
ta sırayı söken, kıran kişi" demek-
tir. Bu, "سکمی ننگنی" sökti nengni" sö-
zünden alınmıştır, "bir şeyi söküp
attı" demektir.
- سکمان: sıkman: Üzüm sıkma zamanı.
- قُرمان: kurman: Gedeleş, yay konan kap, yaylık. Oğuz
ve Kıpçakça. "کیش قُرمان" kiş kur-
man = ok ve yay konan kap". Aslı "be-
line kuşağı bağla" demek olan "قورمان"
kurman" sözünden gelmiştir.
- کتمان: ketmen: Yeri kazmak için kullanılan aygıt.
- کوزمان: közmen: Közde pişirilen ekmek, közleme.

+
+ +

ORTASI İLE SONUNA ÇEKME HARFİ VE YUMŞAK
HARF GETİRİLEN AYRIM

HER TÜRLÜ HAREKESİ İLE **فَعَالَا** AYRIMI

عَمَاتَا y ? amata: Kadayıf hamuru gibi ince bir hamurun adıdır. Yağlı tavuk yahut yağlı et kızartılacağı zaman yağın sızması için buna sarılır.

قَرَّاجِي karağı: Kapıları dolayan dilenci.

كَلَّاجُو keleşü: Söz. Oğuzca.

كُمِّيغَا kümige: Sivrisinek.

تَبَارُو tabaru: "أَلْ مَبَنِكْ تَبَارُو كَلْدِي" ol mening tabaru keldi = o, benden yana geldi". "أَلْ أَيْلَتْ" ol aning tabaru bardı = o, ondan yana gitti". "Taba" kelimesi, "cihet, taraf, yan" anlamlarınadır. ر ile J sonradan gelmiştir.

خَمَارُو xumaru: Miras. "بُونِيَاتَم دَنْ خَمَارُو بُلْدَم" bunu atamdan xumaru buldım = bunu atamdan miras buldum".

خَمَارُو xumaru: Andaç olmak üzere verilen mal'a denir. Büyüklerden birisi öldüğünde, malından en iyi bir parça Hakan için ayrılır. Bu mala dahi "خَمَارُو" xumaru" denir, "xumaru" andaç, hatıra anlamındadır. Bu kelime, kadına, erkeğe ad olarak dahi verilir. Uzağa giden bir adamın hisimlerine bıraktığı mala da "xu-

maru" denir.

نَمِيْجَا namija: Kadının kız kardeşinin kocası, bacak. Çiğilce.

شَلَاشُو şalaşu: Çin kumaşlarından bir çeşit.

شَمُوْشَا şamuşa: Yenilen bir çeşit ot, poy otu.

قَرَاغُو karagu: Zağ denilen kara boya.

قَرَاغُو karagu: Kör.

قُرِيْغُو kurıgu: "قُرِيْغُو نَانِكْ" kurıgu neng = kurumak üzere olan nesne". Bir şeyin kuruduğu vakte de böyle denir.

قِرَاغُو kıragu: Kırığı. Soğuk gecelerde gökten düşer.

بُرَاغُو buzagu: Buzacağı. Şu savda dahi gelmiştir: "اَفْدَاكِي بُرَاغُو اَكُوْزْ بِلْمَاْسْ ewdeki buzagu öküz bolmas = ev danası öküz olmaz" [+]. Bu sav, şerefte, fazilette yükseldiğihalde hısımlarının hâlâ çocuk saydığı kimse için söylenir.

بُرَاغُو buzagu: "بُرَاغُو تِلِي" buzagu tılı = sıçan gibi küçük bir hayvan".

بُشُوْغُو boşugu: "اَتْ بُشُوْغُو بُلْدِي" at boşugu boldı = atın salıverilme zamanı geldi". Başkası da böyledir.

تُشَاغُو tuşagu: "اَتْ تُشَاغُو بُلْدِي" at tuşagu boldı = atın ayağına köstek vurma zamanı geldi". Başkası da böyledir.

بُقَاغُو bukağı: Bukağı; hırsızların ellerine vurulur.

[+] Bugün bu sav, Orta Anadolu'da "ev danası tosun olmaz" diye kullanılmaktadır. B. A.

تَقَاغُو takagu: Tavuk ve horoza verilen ad; sonra horoza "أَرَكَنُ تَقَاغُو" erkek takagu", tavuğa "تَشِي تَقَاغُو" tişi takagu" denilerek birbirinden ayırt edilir; nitekim şu savda gelmiştir : "رَبِّدِ اِقْسَمَيْنِ اَذْرَبْكِ اَهْدَاكِ" تَقَاغُو يَجْعَلُنَا yazıdaki süvlin edhergeli ewdeki takagu içginma = kırdaki sülünü ararken evdeki tavuğu kaçıрма". Bu sav, meydanda olmayan bir şeyi ele geçirmek için elindekini harcıyan kimseye söylenir.

تَقَاغُو takagu: "تَقَاغُو يَبْلِي" takagu yılı = Türklerin on ikili yıllarından birisi.

تَلَاغُو talagu: Çabuk öldüren ağı. İç ağrısına da "تَلَاغُو" talagu" denir».

تَمَاغُو tumagu: İngi, nezle.

قَاغُو kanagu: Nişter, kan alacak aygıt.

بُتُوْغَا bütüğe: Patlıcan.

بِلَاغُو bilegü: Bileği.

تِرَاغُو tiregü: Direk, kendisine bir şey dayanılan her nesne, direcen ve buna benzer şeyler.

كِرَاغُو keregü: Türkmenlerce "çadır" demektir, göçebelerce "kışlık ev" anlamına gelir.Şu savda dahi gelmiştir: "[+] كِرَاغُو كِرَاغُو يَبْلِي"

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كِرَاغُو şeklinde yazılan bu kelime yanlış olacaktır; doğrusu "كِرَاغُو kek" olmalıdır; nitekim Dv.I, 46, 7 de ve yine I, 196, 3 te "كِرَاغُو kek" şeklinde gelmiştir. Radloff C. II, 1058 de dahi "kek" şeklinde geçmektedir. B. A.

kek kördi keregü yüdhti = sıkıntı gördü, çadırını yıktı, sırtladı".

کُزَاکُو küzegü: Küşkü. Şu savda dahi gelmiştir: "کُزَاکُو"

کُزَاکُو küzegü uzun bolsa eliğ

köymes = küskü uzun olsa el yanmaz".

Bu sav, oğlu, uşağı çalışarak gönçlük (refah) gören kimse için söylenir.

کُشِیْکَا köşige: Az gölge.

کُلاکُو kelegü: Geleni, tarla sıçanı soyundan bir hayvancık.

کُلیکَا kölige: Koyu gölge.

جُمَالِی جُمَالِی gumalı: Karınca. Çiğilce.

جُمِیْلِی جُمِیْلِی gumılı: "جُمِیْلِی بُلْدِی جُمِیْلِی boldı = sıcağtan gözü karardı".

کُجَالِی kepelî: Gecekuşu, yarasa.

+ +

HER HAREKESİYLE فَعَالَانُ VE

فَعْمِلَانُ AYRIMI

قَرِیزَانُ karızan: Çok kocamış kişi.

جِیْقَانُ çıpkan : İnnap.

جِیْقَانُ çıpkan [+]: Vücutta çıkan kırmızılık. İnnaba benzediği için bu ad verilmiştir.

قَرَاقَانُ karakan: Dağ ağaçlarından bir çeşit ağaç.

جُلِیْمَانُ çulıman: "جُلِیْمَانُ ایش جُلِیْمَانُ iş = içinden çıkılamıyan iş, çalpak iş". Bu kelime aslında su birikintisine denir. Kençekçe.

+ +

[+] Bu iki "çıpkan" kelimesi ayrıma uymamaktadır; bunlar "çıpkan" olsa gerektir; düşünüle. B. A.

- تَتَذَى tatındı: " تَتَذَى سُوْتْ tatındı süt = bol süt".
 سَعَى sağındı: " سَعَى نَعَى sağındı neng = sağılan,
 yayılan nesne".
 تَذَى tıdhındı [+]: " تَذَى نَعَى tıdhındı neng = e-
 sirgenen, yasak edilen nesne".
 كَذَى kedhındı: " كَذَى تُونْ kedhındı ton = çok giyi-
 len elbise".
 سُرَى süründi: " سُرَى أَرْ süründi er = her yerden
 sürülen kişi, sürüntü adam".
 قِرَى kırındı: Herhangi bir şeyin kırıntısı.
 زَرَى zerenze: Yaban mersini, yahut "durdabak" deni-
 len bir ottur. Tohumuna " زَرَى أَرَى zeren-
 ze uruğu" denir.
 سُرَى süzündi: " سُرَى سُوْفْ süzündi suw = süzölmüş
 su".
 قِرَى kazındı: " قِرَى تَرَى kazındı toprak = kazıl-
 mış toprak".
 بَغَى bogundı: Hayvanların sidikliğı; insanın değil.
 سَلَى salındı: " سَلَى نَعَى salındı otuğ = sellerin
 getirerek kıyıya attığı odum".
 سَلَى salındı: " سَلَى نَعَى salındı neng = atılan, gı-
 karılan nesne".
 سَلَى sulundı: Erkeğin arkaya doğru salıverdiği
 saç. Aslı " سَلَى نَعَى salındı neng"dir,
 "salıverilen, sarkıtılan nesne" demek-
 tir. Bu, fasih olmıyan bir kelimedir.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " تَذَى تَذَى tıdhındı" şek-
 linde geçen bu kelime " تَذَى تَذَى tıdhındı" olacaktır. Çünkü
 Divanın birçok yerlerinde ت harfinin esresiyle geçmekte-
 dir. Bk. Dv. II, 100, 11; II, 114, 14; I, 374, 13. B. A.

تَمَدَّى tamındı: "تَمَدَّى سَوْفَ tamındı suw = sü damla-
sı".

كَمَدَّى kömündi: "كَمَدَّى نَانِكْ kömündi neng = gömülmüş
nesne".

Fiil köklerine ن , د , ي harf-
leri eklenerek isim yapılır. Bu suret-
le kelimenin anlamı, bir şeyin artığı
demek olur; yahut bu, ismi mef'ul an-
lamına gelir; Arapçanın فُعَالَه vezni gi-
bidir.

Başka bir şekil daha vardır ki o
da, emir olan kökün son harfi, mazi bel-
gesi olan د , ي arasına ن getirilir;
bu suretle kelime, mef'ul manasına i-
sim olur. Nitekim "suyu süzdü" demek o-
lan "سُقِيَ سَوْزَرِي suwnı süzti" cümlesindeki
سَوْزَرِي fiilinin kök harflerinden sonun-
cusu olan ز ile mazi belgesi olan ت =
د arasına bir ن getirilerek "سُرْتُكَ سَوْفَ"
süzündi suw" denir ki "süzülmüş su" de-
mektir.

İşte böylecene fiil, o iş kendi
üzerinde yapılan bir isimden başka bir
şey olmamış olur; bunun anlamı "süzül-
müş su" demektir.

Söylemediğim diğer şeylerin hep-
si bu kural üzerinedir.

+
+

بُسْتُلِي püstüli: "Kara pazı" denilen, yenilen bir ot.

Üğlüler ayrımı bitti. Gelecek olan, ziyadeler ayrımıdır.

+ +

HER HAREKESİYLE

فُعْلَالِي، فُعْلَالِي، فُعْلَالِي AYRIMI

بُشَغْتُ buşğut: Çıracak, zenaat çırağı.

تَرْمُتُ tarmut: Dağların tepeleri, dereleri. "تَارَعْتُ تَرْمُتِي" tag tarmut keçtim = dere, tepe geçtim".

تَكَشُّتُ tekşüt: Değişit, karşılık, bedel; kalp akça vererek iyisini alma gibi.

رَبِّحْتُ rapçat: Angarya. Beyin, halkın gölüklerini alıp üzerine parasız olarak yük ydketmesi gibi. Kençekçe.

چَاغُتُ çagut: Çaput, şilte.

كَرْشُتُ karşut: Zıd; geceyle gündüz gibi.

كَزْغُتُ kızgut: Ceza, işkence. Başkalarının öğüt alması için, suçu yüzünden birinin halk arasında cezaya, işkenceye uğraması.

كَوْغُتُ kawgut: İki Hanın, ülkelerinin emniyeti için, buluşarak barışmaları.

كَوْشُتُ kawşut: Erkek adlarından.

لُغْنُتُ lüğnüt: İmece; buğday ve buğdaya benzer şeyleri temizlemekte, köylülerin yardımlaşması. Bu, arasına, köylülerin birbirine bir köle veya bir hayvan gönde-

rerek harman dögdürmek için yaptıkları yardımdır. Kençekçe.

بِغِغُجُ bigguç: Makas; kendisiyle herhangi bir şey biçilen nesne.

بُدْرَاجُ budraç: Yabaku büyüklerinden birinin adı.
"بِجْ اَرَسْلَانِ تِيْغِيْنِ" Bekeç Arslan Tigin" gündünde müslümanların eline tutsak düşen adamdır.

يَرْكُوجُ yerkuç: Kılıç gibi tahtadan yapılmış uzunca, enli bir ağaç parçasıdır; fırındaki ekmeği çevirmek için kullanılır.

بُسْكَجُ büskeç: Çörek [+].

تُتْمَاجُ tutmaç: Türklerin tanınmış bir yemeği. Bu yemek Zülkarneyn'in yaptığı azıklardan dandır;şöyle yapılmıştır: Zülkarneyn, karanlıktan çıktıktan sonra azıkları azalmış;Zülkarneyne açlıktan yanıkmişlar, ona "bizi aç tutma" demek olan "بُرْزِيْ تُمْتَاجِ" bizni tutma aç" diyerek "yolumuzu aç, biz yurtlarımıza gidelim" gibi sözler söylemişler. Zülkarneyn, bilginlerle konuşmuş,bu yemeği çıkarmışlar;işbu yemek,bedeni kuvvetlendirir,yüze kırmızılık verir,kolaylıkla sinirilmez. Tutmaç, yendikten

[+] "Büskeç" kelimesiyle, üzerindeki "yerkuç" kelimesi yer değiştirmiş olmalıdırlar; çünkü bugün bile Orta Anadolu'nun birçok yerlerinde yufka, bazlama gibi ekmecekleri çevirmek için kullanılan tahta ayyığa "bişirgeç, bisleğeç, bisleç, bislaç, bisli ağaç" gibi adlar verilmektedir.Bk. Derleme Dergisi. B. A.

sonra suyundan da içilir. Türkler bu yemeği gördükten sonra "تُتْمَاج" tutmağ" demişler. Aslı "تُتْمَاج" tutma aç"tır. İki الت birden atılmıştır; "kendini acıktırma, böylece yemek yaparak ye?" demektir.

تُتْمَاج tutmağ: Kahvaltı, bir parça yemek.

تُدْرِج tudriç: Zibil, gübre, fişkı. Arguca.

تَلْعُوج talguç: Hayvan sırtına yükletilen yükü ip arasına sokulan bir ağaçtır; birkaç defa bükülünce yükü sıkır, denk sarkmaz.

تَشْغَاج Tawgaç: "Maçin" in adıdır. Burası, Çinden dört ay uzaktadır. Çin, aslında üç bölüktür: Birincisi "Yukarı Çin" dir ki, doğudadır; buna "تَشْغَاج" Tawgaç" derler. İkincisi "Orta Çin" dir; burası, "Xı-tay" adını alır. Üçüncüsü "Aşağı Çin" dir, "بَرْخَان" Barxan" adı verilir; bu, Kaşgardadır. Lâkin, şimdi "Maçin", "Xı-tay" diye tanınmıştır. "Xı-tay" ülkesine de "Çin" denilmiştir.

تَشْغَاج Tawgaç [+]: Türklerden bir bölüktür. Bu di-

[+] Yazma nüshanın kenarında, nüshanın yazıldığı yazı ile çıkmış olan bir düzeltme vardır. Bunu Bay Kılıslı, nasılsa almamış ve ibareyi şu şekilde yazmış: لَكِنْ تَشْغَاجٌ يَمْرُقُ الْآنَ بِمَاصِينِ وَهُوَ تَشْغَاجٌ وَصَيْبِي وَهُوَ تَشْغَاجٌ

Biz, bu düzeltmeyi göz önüne alarak çevirme yaptık. İbare şöyle olacaktır: لَكِنْ تَشْغَاجٌ يَمْرُقُ الْآنَ بِمَاصِينِ وَهُوَ تَشْغَاجٌ وَصَيْبِي وَهُوَ تَشْغَاجٌ اسْمُ جَبَلٍ مِمَّا لَمْ يَكُنْ فِي تِلْكَ الدِّيَارِ يُقَالُ مِنْهُ تَشْغَاجٌ أَيْ أَيْمَرٌ وَهُوَ

تَشْغَاجٌ وَهُوَ تَشْغَاجٌ B. A.

yarda otururlar; bu sözden alınarak, bunlara "تَت تَّغَاچ" Tat Tawgaç" denir, "Uygur" demektir; "Tat"tır, "Çinli" dir. Bu "Tawgaç"tır.

تَت تَّغَاچ tawgaç: Büyük ve eski yapıların hepsine birden "تَت تَّغَاچ اَدِي" tawgaç edhi" adı verilir. Nitekim Araplar bu gibi izlerlere "عَادَة" ulusunun izeri" derler. Bu kelime ile Hanlar da lâkaplanarak "تَت تَّغَاچ خَان" Tawgaç Kan" denilir; "ülkesi eski ve büyük" demektir.

تَت تَّغَاچ Tat Tawgaç: Bu sözdeki "Tat" kelimesinden "Farslılar", "Tawgaç" kelimesinden de "Türkler" murad edilir. Bence en doğrusu, söylemiş olduğumdur; İslâm ülkesinde tanınmış olan da budur; orada da öyledir. Her ikisi de güzeldir.

تَت تَّغَاچ tawgaç: "تَت تَّغَاچ يَدَايِي" tawgaç yudası" denir ki, susam çiçeğinin (urfağının) yaprağına benzer yaprakları bulunan bir ağaçtır; ilâç için kullanılır.

سَرَاچ sarkaç: Yaban hindibasına benzer bir ottur.
سَرَاچ surkaç [+]: Lök ağacı'nın zamkıdır; bununla kılıç, hançer, keski gibi şeylerin sapları berkitilir.

سَرَاچ sarnıç: Deve derisinden yapılan su tulumu; ağaçtan oyulmuş kap.

[+] Bu kelime hem basma, hem yazma nüshalarda ق harfinin üstün harekesiyle yazılmışsa da başka yerlerde bu harf ötre harekesiyle harekelenmiştir. Bk. Dv. III, 259, 4; II, 216, 1-4. B. A.

سغدیق sagdıç: Sağdıç, dost.

سوغدیç sugdıç: Kışın sıra ile dostlar arasında yapılan şölen, gezek ziyafeti.

سؤدیç sawdıç: Ağaç dallarından örülerek içerisine meyva ve buna benzer şeyler konulan nesnenin adı; sepet, sele.

سنجک senkeç: Fındık küçüklüğünde bir çeşit elma; tatlıdır, ak ve kırmızı çeşitleri vardır.

سوخج katkıç: Çıyana benzer bir böcektir; insanı sokar. Arguca.

قسنجاق kıskaç: Kıskaç, kelpeten.

قسنجاق kusgaç: Küçük, kara bir hayvancık; insanı ısırır. Oğuzca.

قسنجاق kuşgaç: Serçe kuşu.

کرنجیç kerpiç: Kerpiç. Pısmışına "پیش کرنجیç pışıç kerpiç" denir, "tuğla" demektir.

کرتیچ kirtüç: "کرتیچ کشتی kirtüç kişi = kimseyi çekemiyen huysuz kişi".

باشتر baştar: Orak. Arguca.

بکتور Bektur: Erkek adlarından. Aslı "بک ستر bek tur"dur ki "yerinde sağlam dur" demektir.

بکتور büktir: Dağlardaki çukur ve sert yerler. Şu parçada dahi gelmiştir :

آغا بکتور ازانم بؤم
برق باقب قباکردم
آنی سلیت قهیم بؤم
تکل باغی شری تغدی